

LETTERHOEK E

Jrg. 3 | 2007 | Nr. 2

Kaartcollectie Tresoar beschreven

6

Meindert Schroor: geograaf yn ieren en sinen

10

Uniek materiaal van Vegelin van Claerbergen

12

TRESOAR

VETERES FRISY

LEEUVARDEN

OCEANUS

Notularum
explicatio

- Urbes
- Bayi
- Cenoby
- Fortalium

Miliaria Germanica

Miliaria Belgica

De

Noord

Amelandt

Uit de zeventiende eeuw dateert een fraaie kaart van Claas Jansz. Visscher van Friesland, Groningen en Oost-Friesland. Interessant zijn de stadplattegronden aan de boven- en onderzijde. In de vier hoeken zijn figuren in klederdracht te zien (kaart uit de collectie van de Ottema-Kingmastichting).

4 Fan de redaksje | Van de redactie

6 Kaarten in beeld

| [Martha Kist](#)

9 Kaart mei alle talen fan Europa

10 Meindert Schroor is geograaf yn ieren en sinen

| [Marijke de Boer](#)

12 De kaarten van Vegelin van Claerbergen

| [Karel Gildemacher](#)

15 De collectie kaarten van de Ottema-Kingmastichting

| [Barteld de Vries](#)

16 It tastânkommen fan de 'Eekhoff'-atlas

| [Haye Bijlstra](#)

19 Fryslân op de kaart

| [Theo Kuipers](#)

20 Sportkaart van Friesland

| [Thys van der Veen](#)

22 Arjen Versloot set Fryslân op 'e kaart

| [Marijke de Boer](#)

24 - Cartografiemanifestatie
- Studiedag oude kaarten

25 De oude bibliotheek van Franeker

| [Jacob van Sluis](#)

26 - Friesland zoals het was...
- Presintaasje opstellen fan J.J. Kalma

27 - Oerdracht argyf fan Anne Wadman
- Schaken in Tresoar

28 Nieuwe toegangen, nieuwe aanwinsten

| [Annemieke Nijdam](#), [Uzi Hagai](#)
en [Jacob van Sluis](#)

30 Nijs fan de Stifting Freonen fan Tresoar

31 Kolofon | Colofon

32 Aktiviteiten | Activiteiten

De Ljouwerter útjouwer Wopke Eekhoff levere yn 1859 de *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland* ôf. Tweintich jier dêrfoar hienen de Steaten dêrta de opdracht jûn. De atlas wie in sukses. De tekene kaarten en koperen gravearre platen binne bewarre bleaun.

16

Yn it begjin fan de foarige ieu is foar it earst in spesjale sportkaart fan Fryslân makke. Op dy kaart binne benammen marren en wetterwegen werjûn. De kaart wie ornearre foar skippers, mar ek handich foar reedriders fan bygelyks de Alvestêdetocht.

20

Arjen Versloot hat geografy studearre en hat in eigen bedriuw yn kartografy. As moderne kartograaf makket er foaral kaarten fan Fryslân. Syn wurk is te werkennen oan it gebrûk fan pastelinten. Hy hat okkerdeis alwer de fjirde edysje útbrocht fan de *Kuier- en fytskaart*.

22

Fan de redaksje

Yn dizze *Letterhoeke* is in soad omtinken foar it kaartmateriaal fan Tresoar. Yn dit jier wurdt dat faak bysûnder moaie materiaal ekstra foar it fuotljocht brocht. Yn maaie ferskynde in boek oer it kaartmateriaal fan Vegelin van Claerbergen en yn oktober komt der in útstalling en in stúdzjedei oer kartografy. Mear ynformaasje dêroer is yn de aktiviteite-agenda te finen.

Nijs

Op 29 juny namen wy ôfskie fan Bertus Mulder as foarsitter fan it bestjoer fan Tresoar. Dat barde mei poppekastspul sa as Barend van der Veen en syn frou Martsje dat yn de jierren fyftich fan de foarige ieu opferden. Bertus Mulder hat him wakker ynspand foar it tastânkommen fan Tresoar en dat is tige slagge. Syn opfolger as foarsitter fan it bestjoer fan Tresoar is de nije kultuerdeputearre Jannewietske de Vries. Tresoar bestiet al wer fiif jier en it earste lustrum

sil op beskieden wize fierd wurde. Yn Tresoar wurdt fierder hurd wurke oan it opstellen fan in nij beleidsplan foar de beliedsperiode 2009-2012. De nije direkteur hat de ôfrûne moannen mei de meiwurkers yngeand yn petear west oer de fyzje op de takomst en de plannen dy't Tresoar derfoar meitsje moat.

Digitale krante

Yn oktober wurdt it mooglik om mei de kompjûter te sykjen

en te blêdzjen yn de folsleine digitale jiergongen fan de *Leeuwarder Courant*. Dêrmei wurdt ien fan de meast brûkte ûnderdielen fan de kolleksje fan Tresoar in stik makliker te rieplachtsjen. Op grûn fan ús kranten en oar materiaal út de kolleksje sil de webside fan Tresoar útwreide wurde mei in side 'Friesland zoals het was', in kar út it nijs fan in moanne út it ferline. Wy begjinne yn septimber mei de moanne septimber 1927.

Van de redactie

Met een poppenkastvoorstelling in de stijl van Barend en Martsje van der Veen heeft Tresoar afscheid genomen van Bertus Mulder.

In deze *Letterhoeke* is veel aandacht voor de kaartcollectie van Tresoar. In dit jaar wordt die vaak bijzonder mooie collectie extra voor het voetlicht gehaald. In mei verscheen er een boek over de kaartcollectie van Vegelin van Claerbergen en in oktober komt er een tentoonstelling en een studiedag over cartografie. Meer informatie daarover is in de activiteitenagenda te vinden.

Nieuws

Op 29 juni namen wij afscheid van Bertus Mulder als voorzitter van het bestuur van Tresoar. Dat vond plaats met een poppenkastvoorstelling zoals Barend van der Veen en zijn vrouw Martsje die in de jaren vijftig van de vorige eeuw speelden. Bertus Mulder heeft erg veel betekend bij de totstandkoming van Tresoar met

een goed resultaat tot gevolg. Zijn opvolger als voorzitter van het bestuur van Tresoar is de nieuwe gedeputeerde van cultuur Jannewietske de Vries. Tresoar bestaat al weer vijf jaar en het eerste lustrum zal op bescheiden wijze worden gevierd. Binnen Tresoar wordt verder druk gewerkt aan het opstellen van een nieuw beleidsplan voor de beleidsperiode 2009-2012. De nieuwe directeur heeft de afgelopen maanden uitgebreid met de medewerkers gesproken over de visie op de toekomst en de plannen die Tresoar daarvoor moet maken.

Digitale krant

In oktober wordt het mogelijk om met de computer te zoeken en te bladeren in de volledige digitale jaargangen van de *Leeuwarder Courant*. Daarmee wordt één van de meest gebruikte onderdelen van de collectie van Tresoar een stuk gemakkelijker te raadplegen. Op basis van onze kranten en ander materiaal uit de collectie zal de website van Tresoar worden uitgebreid met een pagina 'Friesland zoals het was', een keuze uit het nieuws van een maand uit de geschiedenis. We beginnen in september met de maand september 1927.

Kaarten in beeld

Na de totstandkoming van Tresoar zijn we als nieuwe instelling begonnen met het nader inventariseren, beschrijven en ontdubbelen van de samengevoegde collecties. De kaartcollectie van de Provinsjale Biblioteek, opgeborgen in hangkasten, werd naar het depot in Boterhoek 3 verhuisd, waar ook de ladekasten met de kaartcollectie van het Ryksargyf geplaatst waren. Daarmee is de topografische atlas (de term waarmee een systematische verzameling kaarten wordt aangeduid) van Tresoar op een plaats geconcentreerd.

| Martha Kist

Het was bekend dat de kaartcollectie van de PB in de afgelopen decennia helaas niet de aandacht had gekregen die ze verdiende; in het beschrijven van een aantal oudere schenkingen en van nieuwe aanwinsten op kaartgebied was door gebrek aan middelen een achterstand opgelopen, maar ook materi-

aaltechnisch gezien was de collectie niet goed bijgehouden en aan restauratie toe. De kaarten waren in hangkasten opgeborgen, met cellotape bevestigd aan papieren stroken. Destijds een goede manier van opbergen, maar met de loop der jaren trok de lijm van het plakband in het papier, met als gevolg verkleur-

de randen en strepen. Vanuit het streven naar een grotere toegankelijkheid van de Tresoarcollectie wilden we in elk geval de beschrijvingen van de topografische atlas compleet hebben, zodat deze in de publiekscatalogus landelijk raadpleegbaar zou zijn. Daarnaast wilden we de dubbele exemplaren uit de collectie te verwijderen, vooral wanneer het exemplaren betrof die aan restauratie toe waren. Een bijkomend voordeel was, dat er minder opslagcapaciteit in dure legkasten nodig zou zijn. Een derde aandachtspunt vormt de digitalisering van het kaartbezit van Tresoar. Kaarten hebben vaak grote formaten en zijn daardoor kwetsbaar. Ze kunnen daarom alleen op de studiezaal ter inzage gegeven worden. Inscannen op hoge resolutie en met een goede viewfunctie beschikbaar stellen op de Tresoarwebsite vormt voor de meeste geïnteresseerden een goed en klantvriendelijk alternatief. Digitalisering van het kaartbezit geeft daarnaast de mogelijkheid om een digitale schatkamer samen te stellen: veel ingekleurde oude kaarten zijn ware kunstwerken van vakmeesterschap, die zeer de moeite waard zijn om aan een breed publiek getoond te worden.

Typus Frisiae Veteris inter Rheni (...) et Amisiam itemque Insulae Batavorum, (Leeuwarden: François Halma, 1718).

Descrittione della Frisia Orientale (Della Germania) door Sebastian Münster, 1558.

Van start

Eerst werd met hulp van een aantal medewerkers een zo volledig mogelijk overzicht opgesteld van het aanwezige materiaal, de aantallen, de bewaarplaats en de staat waarin het verkeerde. We kwamen uit op in totaal ruim 3000 kaarten die beschreven moesten worden. Het bleek niet haalbaar om deze klus door de eigen medewerkers te laten doen vanwege het ontbreken van de benodigde specialistische kennis en het gebrek aan tijd. Omdat Tresoar hoge kwaliteitseisen aan de beschrijvingen stelt – de bibliotheek heeft immers een wetenschappelijke steunfunctie (WSF) – stond van meet af aan voorop dat de nieuwe beschrij-

vingen ingevoerd moesten worden in de GGC (Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem). Dit is een enorme database met miljoenen titelbeschrijvingen, die door de belangrijkste bibliotheken in Nederland, waaronder de universiteits- en WSF-bibliotheken, wordt gebruikt. Ook de beschrijvingen van het kaartmateriaal van Tresoar die al in de GGC aanwezig waren, moesten worden gecontroleerd en zo mogelijk aangevuld. We besloten een specialist van buiten aan te trekken. Al snel viel de keuze op bureau Varenius te Leeuwarden, in de persoon van geograaf en historicus Meindert Schroor, die vanwege zijn eigen onderzoek uitstekend op de hoogte was

van het Friese materiaal. Per 1 januari 2005 kon het cartografieproject van start gaan. Meindert Schroor zou over een periode van drie jaar voor twee dagen in de week bij Tresoar aan het project werken.

Ontdekkingstocht

In de afgelopen drie jaren heeft Meindert Schroor een geweldige hoeveelheid kaarten bekeken. Daarbij kwamen verschillende zaken aan de orde. Sommige kaarten waren in zo'n slechte conditie, dat ze apart gelegd moesten worden voor restauratie. Bij het ordenen en beschrijven van het materiaal werd aangesloten bij de systematiek zoals die al in de negentiende eeuw was opgezet. Alle kaarten

Pascaerte van de Noord-Zee, nieuw wtgegeven door L. Vlasblom tot Harlingen, (1646-1649) met bijkaart Vliestroom en 't Texel.

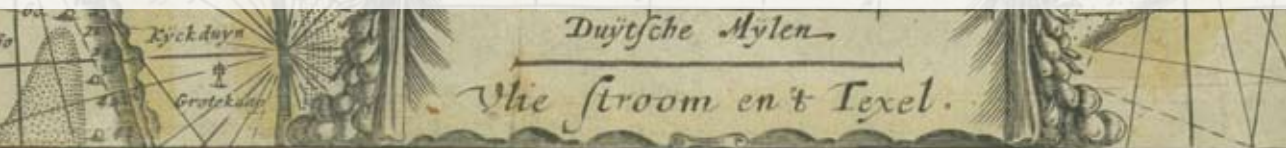
waarop (een deel van) Friesland stond afgebeeld, heeft signatuur (aanvraagnummer) KvF (Kaart van Friesland). Alle overige delen van Nederland en de rest van de wereld heeft een nummer dat begint met de letter K (Kaart). Daarnaast waren er een aantal kaarten met een Pl- of Plk-nummer (platenkast). Deze signaturen werden gehandhaafd. Er werd flink de bezem door de collectie gehaald. Stagiaire Jan Willem Ottenschot kreeg de taak toebedeeld om het kaartmateriaal opnieuw te ordenen. De kaarten met plakstroken in de hangkasten werden zoveel mogelijk liggend opgeborgen in een aantal aanwezige ladekasten. De kaarten kregen nieuwe zuurvrije blauwe omslagen. Ook maakte hij een begin met de digitalisering van de kaartcollectie. Voor Meindert Schroor was het meeste materiaal dat hij onder ogen kreeg,

wel bekend. De kaartcollectie van de PB bestaat – anders dan die van het Ryksargyf – voornamelijk uit gedrukte kaarten en maar een paar manuscriptkaarten (handgetekende kaarten waarvan maar één exemplaar bestaat.) Hij omschreef zijn werk meestal dan ook als ‘een feest der herkenning’. Af en toe vond hij toch nog iets speciaals. Met name in de collectie aangelegd door Fockema Andreae en in de jaren zestig aan de PB geschonken, zaten enkele juweeltjes, waaronder unieke kaarten van Groningen en Drenthe.

Schatkamer

Eind 2007 zal het cartografieproject helemaal afgerond zijn. Alle beschrijvingen zijn op dit moment klaar, met uitzondering van een twintigtal oude wandkaarten die in zeer slechte staat verkeren. De kaartbeschrijvingen zullen nog dit jaar in

de GGC ingelezen worden. Veel kaartmateriaal kan nu al via de online publiekscatalogus en de op de studiezaal aanwezige kaartcatalogus worden opgevraagd, maar het ligt natuurlijk ook in de bedoeling het nu geïnventariseerde kaartenbezit zo snel mogelijk via website – voor zover het materiaal het toelaat – opvraagbaar toegankelijk te maken. Daarom wordt er ook hard gewerkt aan de digitale expositie. Met een aantal medewerkers en bureau Varenius is een selectie uit de collectie samengesteld die als eerste gedigitaliseerd zal worden. De meeste kaarten hebben zo'n groot formaat, dat ze extern bij daarin gespecialiseerde bedrijven gescand zullen moeten worden. We hopen de digitale expositie aan te kunnen bieden tijdens de cartografiemanifestatie die in oktober rondom de Vegelinkaarten georganiseerd zal worden.

Kaart mei alle talen fan Europa

Op 26 septimber, de Europeeske Taledei, ferskynt in grutte kleurige wandkaart mei de wichtichste talen fan Europa. De kaart wurdt oanbean oan skoallen en kulturele ynstellingen yn Fryslân. Hy is foar fiif euro te keap, ek by de baly fan Tresoar. De kaart is makke yn Kataloanje. De Fryske oersetting is in inisjatyf fan it Europeesk Buro foar Lytse Talen yn Nederlân.

'Topografy is in ferbylding fan de werklikheid'

Meindert Schroor is geograaf yn ieren en sinen

| Marijke de Boer

'Geografy is myn ropping. Ik ha noait wat oars wollen en noait wat oars dien.' Oan it wurd is Meindert Schroor (1955). As er yn it depot fan Tresoar troch de âlde kaarten sneupt, fertelt er oan ien tried wei troch wat de bysûndere details binne. Fan de iene kaart nei de oare wit er te fertellen wêrom't dy sa nijsgjirrich is. Dy kaart út 1628 bygelyks mei as listwurk alle wapens fan de Fryske stêden mei Grins en Emden derby. Of dy kaart dêr't sa dúdlik út bliken docht dat Fryslân yn de sechtjinde ieu belangryk wie, om't alle trijehûndert doarpen mei in tsjerke yntekene binne.

Tresoar hat Meindert Schroor ynhierd om de kaartesamling fan de Provinsjale Biblioteek op 'e nij te ynventarisearjen. Hy moat de kaarten beskriuwe en oanjaan yn hoefier't se restaurearre wurde moatte. It trije-jierrige projekt rint hast op syn ein. 'De kolleksje befettet in lytse 2000 kaarten fan Fryslân en sa'n 1500 fan bûten Fryslân. De âldste printe kaart yn de samling is út 1566, fan Duchetti, in Italjaanske útjouwer, basearre op in tsien jier âldere kaart fan Tramezini. Fryslân, en dêr hearde Grins mei syn Ommelannen ek by,

wie tichtbefolke om't de grûn fruchtber wie en it goed te berikken wie oer de see.' Nei it gewest Hollân binne fan Fryslân de measte kaarten makke. Yn goed in ieu hat it gewestlik bestjoer mar leafst fiif kear de opdracht jûn om in kaart of atlas te tekenjen. De earste is fan 1622 doe't Adriaan Metius en Gerard Freitag de kaart fan Fryslân foar de *Cronique* fan Pier Winsemius makken. Dan folgje de oersjoch- en gritenijkaarten út 1664 fan Christianus Schotanus, dêrnei komt yn 1698 in Fryske Atlas út fan Bernardus Schotanus, de soan fan Christianus Schotanus. Op grûn dêrfan ferskynde yn 1718 de Schotanus-Halma atlas en yn 1739 hat Johan Vegelin van Claerbergen in kaart tekene. 'It is in teken fan grutskens dat der safolle kaarten makke binne. Fryslân hie in eigen universiteit en in eigen steedhâlder. Dêr hearden ek eigen kaarten fan it gebiet by. Se hongen foar de sier oan de muorre, as wie it in skilderij.'

Ynterpretearje

Fan in kaart is in soad ynformaasje te heljen. It freget wol in traird each om de ynformaasje goed te ynterpretearjen. 'Ik helje as

earste myn ynformaasje út de titel, it formaat en wannear't er makke is. Ek fan belang is wa't de kaart tekene hat, wa't dy útjûn hat en wêr't de oriïntaasje is. Want net altyd is it Noarden boppe-oan de kaart. Fansels sjoch ik dêrnei wat der op 'e kaart stiet, mar dat seit net alles. In foarbyld. Ast in kaart út 1902 fan in bepaald gebiet hast en de folgjende kaart fan datselde gebiet is fan 1940, kin it wêze dat der gjin tramline op stiet, wylst dy der al lein hat, mar yn 1903 oanlein is en yn 1938 wer ôfbrutsen is. Soks kinst dan dus net út de kaarten helje.' In kaart lêze is dus in fak apart en freget neist in oefene each ek in soad histoaryske kennis. 'Om't ik my al jierren mei kaarten dwaande hâld, kin ik se hieltyd better lêze en útlizze. Wat ik sels sa moai fyn, is dat der wat byt oan in kaart sit. Sa is der in kaart fan Frjentsjer yn fûgelflechtperspektyf út 1750, mar dy jout de sitewaasje wer fan foar 1625. Der is noch sa'n kaart út 1670. Dy liket dus âlder, mar om't dy de sitewaasje fan dat jier werjout, is dy ynformaasje resinter as dy fan de oare kaart. Dat sjoch ik oan de húskes op de kaart en hoe't de linen fan de stêd rinne.'

Lust foar it each

De measte kaarten yn de kolleksje fan Tresoar koe Meindert Schroor al. 'By it Fryske materiaal bin ik net echt wat nijs of ferrassends tsjinkommen. Wol by in protsje Grinslanner kaarten, lykas in kaart út nei alle gedachten 1726. Dat jier krige de stêd Grins in part fan de feanen yn de Boven-Wildervank, it lettere Stadskanaal yn hannen. Dy soene lykwols pas fan 1765 ôf ôfgroeven wurde. Ek in aardige kaart is dy fan de Slieperdyk by Sleat út omtrint 1733 fan Ciprianus Tadema út de kolleksje fan Johan Vegelin van Claerbergen, deselde dy't ferantwurdlik wie foar de moaiste kaart dy't oait fan Fryslân makke is, de saneamde Vegelinkkaart út 1739. Fierder is it opfallend dat om 1900 hinne aparte, saneamde sportkaarten ferskine, lykas in sportkaart út 1897 en in iiswegekaart út 1900. Yn dy perioade waard it keatsen en reedriden algemiener en wie der ferlet fan kaarten dêr't de wetters op stienen. Persoanlik fyn ik de stedsplattegrûn fan Harns fan Laurentius en De Baudouz út 1610 de moaiste stedskaart yn Fryslân. It is in hiele grutte kaart mei de oriïntaasje op it Easten, dat leit dus boppe want dêr kaamst oanfarren. Hoewol't er

swart-wyt is, is de kaart mei syn stedsoansicht in lust foar it each.'

Belangstelling

De lêste jierren nimt de belangstelling foar (histoaryske) kaarten ta. Der ferskine ek hieltyd mear publikaasjes, lykas ferline jier *Frisia Dominium* mei kaarten fan de provinsje oant 1850. De geograaf hat dêr wol in ferklearring foar. 'Mei de ienwurding fan Europa en de globalisearring koest it wol oankommen sjen dat der mear omtinken komme soe foar de eigen identiteit. Men kin oeral hinne reizgje, fan Baly nei Iislân, mar de minske is romtlik beheind. De eigen omjouwing, sis it eigen wenplak mei in straal fan tritich kilometer deromhinne, is jo referinsje. Dêr kinne jo jo mei identifisearje.' Eins wie Meindert Schroor syn tiid fier foarút. Hy keas yn syn stúdzje yn Grins foar de histoaryske geografy, wylst dêr doe net folle belangstelling foar

wie. Syn fassinaasje foar kaarten is al op jonge leeftyd begûn. 'Atlas wie gauris myn byname. Ik wie fjouwer doe't ik in lytse atlas mei provinsjekaartsjes krige, fan in fersekeringsagint by ús beppe út de strjitte. Ik wie ferkocht. Datst de plakken, dêr't wy mei de trein delkamen, weromsjen koest op de kaart, fûn ik hiel fassinearjend.' Mei klasgenoatsjes ruile er kaarten en atlassen en gie er nei Ljouwert de reisburo's by del om foldermateriaal en plattegrûnen te freegjen. 'No liket Nederlân echt in lân fan kaartleafhawwers. En se binne yn alle lagen fan de befolking te finen. Mar foar 1980 wie topografysk kaartmateriaal yn Nederlân dreech te krijen. Dat is feroare mei de útjefte fan de Provincieatlassen fan Wolters-Noordhoff. De belangstelling foar kaarten is sûnt dy tiid hieltyd mear tanaam, ek foar âldere kaarten. Men wol witte hoe't it der eartiids útseach. En dat is ek tige nijsgjirrich.'

De kaarten van Vegelin van Claerbergen

In mei verscheen het boek *Een Rijk Bezit*, gebaseerd op een zeer bijzondere en omvangrijke collectie getekende kaarten uit de achttiende eeuw van het grondgebied van de gemeente Skarsterlân. Met dit boek zorgen de auteurs Karel F. Gildemacher en Jacob H.P. van der Vaart er voor dat deze verzameling kaarten, die voor het grootste deel wordt bewaard bij Tresoar en die afkomstig is uit het familiearchief Eysinga -Vegelin van Claerbergen ('het EVC-archief'), bij een breed publiek en bij de vakwereld van historici en cartografen bekendheid krijgt.

| Karel Gildemacher

In het boek *Een Rijk Bezit* zijn talrijke kaarten geheel of in detail afgebeeld. Deze kaarten vormen een rijke bron voor de bestudering van de geschiedenis van de betreffende streek en van de ontwikkeling van het Friese landschap, wat in het boek bijvoorbeeld blijkt uit de beschrijving van verschillende aspecten van de historische ontwikkeling, die is gebaseerd op informatie van deze kaarten. Was de collectie van tachtig kaarten uit het EVC-archief dat bij Tresoar wordt bewaard, tot voor kort slechts bij weinigen bekend, nog meer geldt dat voor de kaarten uit die bron in het Fries Museum. In de Provinciale Topografische Atlas van het Fries Museum zijn namelijk niet minder dan zevenendertig kaarten bewaard gebleven die oorspronkelijk tot de collectie van Vegelin van Claerbergen hebben behoord. Het lijkt er op dat door toedoen van Wopke Eekhoff in de negentiende eeuw de fraaiste kaarten

uit de verzameling zijn gelicht, welke vervolgens via het Friesch Genootschap in het Fries Museum terecht zijn gekomen. In het boek zijn deze verloren schapen weer bij de andere gebracht. Deze grote collectie kaarten van het grondgebied van de twee eerdere grietenijen Haskerland en Doniawerstal is uniek omdat hij een gedetailleerd beeld geeft van de verkaveling, het grondgebruik, de bebouwing, de wegen en waterlopen en de eigendomsituatie in de eerste helft van de achttiende eeuw van een betrekkelijk groot deel van Zuidwest-Fryslân. Bovendien bevatten de kaarten veel extra informatie zoals toponiemen en details van gebouwen. Cartografisch komen sommige kaarten wat detaillering betreft overeen met hedendaagse topografische kaarten.

De Vegelins als kaartenfamilie

De bewaard gebleven kaarten van Haskerland zijn voor het

merendeel door professionele landmeters en kaarttekkenaars gemaakt. De opdrachten daartoe kwamen van grietman Hessel Vegelin van Claerbergen en zijn zoons Philip Frederik en Johan. Van de eerdere grietenij Doniawerstal zijn behalve kaarten van professionele kaarttekkenaars ook veel kladkaarten bewaard gebleven. De hand van Johan Vegelin van Claerbergen is op die kaarten dikwijls duidelijk te herkennen. Dat is niet vreemd omdat hij grote interesse had in het zelf maken van kaarten. Als achttienjarige had hij al een kaart getekend van Heremastate in Joure, het ouderlijke huis met de tuin. Johan kreeg onderricht van Willem Loré, die provinciaal landmeter van Fryslân en instructeur in het landmeten was aan de Universiteit van Franeker. Samen met deze Loré, die bovendien een goede bekende was van de familie Vegelin, tekende hij in 1713 bijvoorbeeld een kaart van Heremastate en de berg. De op-

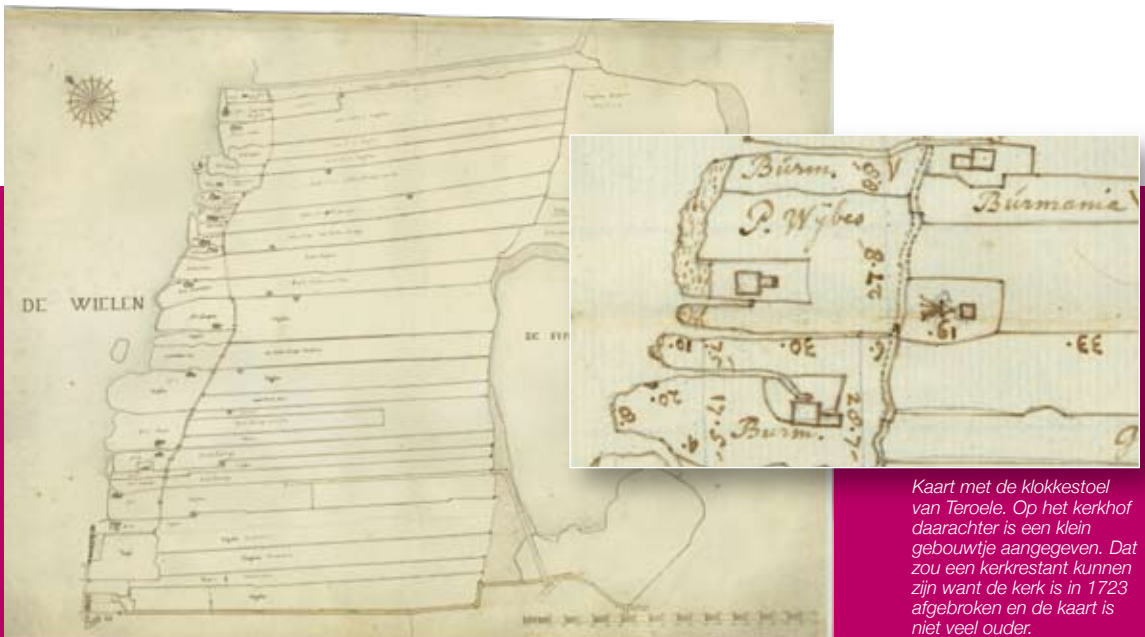
gedane kennis werd door Johan in zijn latere leven vele malen toegepast. De aantekenboekjes die Johan bewaarde, tonen ons talrijke voorbeelden van metingen en schetsen van kaartjes van zijn hand. In de jaren dertig van de achttiende eeuw was Johan gedeputeerde van Fryslân en zorgde hij er voor dat er een fraaie grote wandkaart van de provincie werd gemaakt. Deze kaart kwam in 1739 gereed en staat bekend als de Vegelinkaart. De voorstadia van die kaart en de ontwerpen die aan het uiteindelijke product ten grondslag lagen, tonen ook de actieve inzet van Johan Vegelin bij deze kaart; op de betreffende kaarten tekende hij zelf de aanvullingen en verbeteringen.

Het doel van de kaarten

In de archieven zijn, behalve processen-verbaal van verkoppingen

van boerderijen en land, soms ook kaarten bewaard gebleven waarop de plaatselijke situatie is getekend. Het betreft altijd incidentele kaarten die bij een speciale gelegenheid en voor een speciaal doel zijn gemaakt. De oudste kaart die hoogstwaarschijnlijk bij het archief Eysinga-Vegelin van Claerbergen hoorde, is er zo één, al wordt deze kaart uit 1648 in de Provinciale Topografische Atlas van het Fries Museum bewaard. Op verzoek van grietman Hobbe van Baerdt mat Sijds Janszoon in 1648 enkele percelen land op de grens van de dorpen Westermeer en Haskerhorne en maakte daarvan een schetsmatige kaart. De leden van de familie Vegelin van Claerbergen die vanaf 1689 het grietmansambt in Haskerland uitoefenden, hebben weliswaar 'gelegenheidskaarten' laten maken, maar verschillende leden

tekenden ook zelf, terwijl in de eerste helft van de achttiende eeuw op hun initiatief verder prachtige kaarten van complete dorpsgebieden of nog grotere gebieden tot stand kwamen. Tot de gelegenheidskaarten horen de talrijke plattegronden van Heremastate te Joure, waar de familie woonde. De oudste ervan geven nog een beeld van een situatie waarin de hier in de jaren tachtig van de zestiende eeuw aangelegde schans te herkennen is. Op andere kaarten kan de ontwikkeling van de tuinaanleg in vele decennia worden gevolgd. Interessant is zeker ook de kaart uit 1690 waarop al de huizen aan de zuidzijde van de Jouster Midstraat met de namen van de bewoners/eigenaars staan. Het doel van deze in opdracht van Hessel Vegelin gemaakte kaart was een gedegen cartografisch overzicht te krijgen van dege-

Boornzwaag en omgeving, kaart uit 1731.

Kaart met de klokkestoel van Teroele. Op het kerkhof daarachter is een klein gebouwtje aangegeven. Dat zou een kerkrestant kunnen zijn want de kerk is in 1723 afgebroken en de kaart is niet veel ouder.

Detail uit een kaart van Joure met Heremastate en het aangrenzende poldergebied.

De klokkestoel in Dijken. Op de kaart staan verder de boerderijen met hun eigenaren en de stemmen.

Dit is een ontwerp-tekening voor een nieuwe tuinaanleg bij Osingastate in Langweer uit circa 1725. Tot uitvoering van het plan is het echter nooit gekomen.

nen die moesten bijdragen aan de kosten van de aan te leggen Nieuwe Vaart. De zoons Philip Frederik en met name Johan hebben veel kaarten laten maken. De grote kaart van de dorpsgebieden van Snikzwaag (deels), Joure, Westermeer en Haskerhorne moet tot stand zijn gekomen in het kader van de aanleg van de zogenaamde Grote Polder die in 1718 werd voltooid. Philip moet hebben beseft dat hij daarmee op papier kon aanwijzen wie de eigenaar was van een bepaald stuk grond.

De functie van de kaarten

Johan Vegelin van Claerbergen, die van 1723 tot 1773 grietman van Doniawerstal was, heeft van alle dorpen kaarten laten maken en deels ook zelf gemaakt. Hij

nam het initiatief tot een groot aantal infrastructurele werken en achtte het van belang dat er niet alleen lijstjes van eigenaren (en dus medebetalenden) waren, maar dat ook duidelijk was, wie waar bezit had. Hij had, als leerling van Willem Loré, het inzicht verworven dat betrouwbare cartografie het inzicht in het landschap en in de bezitsverhoudingen versterkte. De bewaarde kaarten laten zien dat ze soms vele jaren zijn gebruikt. Op kaarten van vlak na 1730 is door Johan eigenhandig op veel plaatsen de eigenaarsnaam 'Borum' doorgehaald en vervangen door 'Veg' of soms zelfs slechts 'V'. Na de dood van schoonvader Allard van Burum had Vegelin veel bezittingen verworven. Het doel van die aankoopactie was

het verwerven van stembezit. Op de meeste kaarten staat ook aangegeven wie de eigenaar van de stemgerechtigde boerderij was. De kaarten hadden dus een duidelijke functie, zowel ten aanzien van het stemrecht als ten aanzien van de te innen floerenbelasting, die soms ook per perceel werd vermeld. Van geen enkel gebied – het betreft afgezien van het voormalig Uttingeradeelster deel de complete gemeente Skarsterlân – bestaat een dergelijke collectie kaarten die zoveel inzicht geeft in het juridisch, economisch en fiscaal management van een grietman van het niveau en de statuur als Johan Vegelin van Claerbergen.

De collectie kaarten van de Ottema-Kingmastichting

[Barteld de Vries

Eén van de deelcollecties van de kaartenverzameling van Tresoar is de collectie kaarten van de Ottema-Kingmastichting. De collectie bestaat uit zo'n honderdtachtig exemplaren en is bijeengebracht door de aartsverzamelaar Nanne Ottema (1874-1955). Na zijn overlijden kwam die in het bezit van de genoemde stichting.

Nanne Ottema was de zoon van de Leeuwarder notaris Allert Ottema. Ook Nanne werd notaris. Al op jonge leeftijd ontstond zijn interesse voor 'antiquiteiten'; hij begon toen porselein te verzamelen. Zijn belangstelling ging uit naar de Aziatische en Nederlandse cultuur, naar de Friese volkskunst en nog vele andere onderwerpen. In 1918 nam hij de praktijk van zijn vader over. Hoewel Ottema zelf heeft verklaard dat hij in hart en ziel notaris was, moet toch worden vastgesteld dat zijn verzameldrift hem geheel in beslag heeft genomen. J.J. Kalma schreef in zijn biografie over hem: 'Ottema heeft verzameld en hij deed dat in het groot. Duizenden voorwerpen en boeken, maar ook kaarten kwamen in zijn bezit'.

De kaarten

Een speciale interesse voor kaarten of cartografie valt bij Ottema niet te bespeuren. Onder zijn publicaties komen geen bijdragen op dit gebied voor. Waarom heeft hij deze verzameling aangelegd? Onderzoek in de collectie levert niet echt een antwoord op deze vraag. Mogelijk dienden de kaarten als hulpmiddel bij zijn onderzoekingen. Misschien heeft hij daarom niet alleen originelen, maar ook reproducties verzameld. Ottema heeft de

kaarten ook bestudeerd en er zijn eigenhandige aantekeningen op achtergelaten. Hij noteerde het nummer waaronder ze zijn beschreven in het boekje van J.T. Bodel Nyenhuis en W. Eekhoff, *De algemeene kaarten van de provincie Friesland* (1846). De vraag rijst of Eekhoff een voorbeeld voor hem was. Over de herkomst van het materiaal valt weinig te zeggen. Vermoedelijk zijn de meeste verkregen via antiquariaten. Enkele kaarten hebben oude signaturesn, wat zou kunnen betekenen dat ze uit een particuliere verzameling afkomstig zijn. Daarnaast kreeg Ottema vier exemplaren (doubletten) uit de verzameling van het Fries Genootschap, waarvan hij jarenlang bestuurslid was.

Pauwenkaart

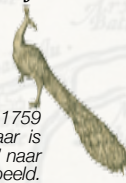
Uit een globaal onderzoek blijkt dat het Ottema vooral ging om provinciekaarten van Friesland. Er zijn ongeveer zeventig van dit type kaarten aanwezig. De andere betreffen thematische kaarten, kaarten van gedeelten van Friesland, van andere delen van Nederland, plattegronden van Amsterdam, Groningen en zelfs één van Beijin (Peking) en omgeving uit 1907. De kaart van Beijin is tweetalig: Duits en Chinees. De kaart houdt verband met de interesse van de verzamelaar voor Chinees

porselein. Opmerkelijk zijn twee kaarten waarop de standplaatsen van notarissen in Friesland zijn aangegeven. De kaarten van Friesland dateren uit de zestiende tot en met de twintigste eeuw, zonder dat een bepaald zwaartepunt valt aan te wijzen. De meeste zijn beschreven in het boek van P.J. de Rijke, *Frisia Dominium* (2006). Een zeer bijzondere kaart is die van Sibrandus Leo uit 1579, met de titel 'Frisia occidentalis' (West-Friesland!), ook bekend als de 'Pauwenkaart' naar de pauw die erop is afgebeeld. Deze kaart is zo interessant omdat het de eerste is waarop Friestalige plaatsnamen voorkomen, zoals Oentzierck en Gietzierck.

Brede belangstelling

De collectie kaarten van de Ottema-Kingmastichting bevat een aantal zeer fraaie exemplaren, daterende uit de vijftiende tot en met de twintigste eeuw. Uit de inhoud van de collectie blijkt de brede belangstelling van Nanne Ottema en zijn honger naar kennis naar de achtergronden van de door hem verzamelde objecten.

De kaart van Sibrandus Leo uit 1579 heet 'Frisia Occidentalis', maar is ook bekend als 'Pauwenkaart' naar de pauw die erop is afgebeeld.

It tastânkommen fan de 'Eekhoff'-atlas

De kopergraveur oan it wurk (út de ensyklopedy fan Diderot en D'Alembert).

| Haye Bijlstra

De Steaten fan Fryslân jouwe yn 1839 opdracht ta it meitsjen fan en yn druk útjaan fan in nije topografyske atlas fan de provinsje Fryslân. De atlas befettet 32 kaarten fan alle gemeenten en de eilannen It Amelân en Skiermuontseach, útsein de alve stêden. De *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland* wurdt yn de folksmûle de Eekhoff-atlas neamd nei de Ljouwerter útjouwer Wopke Eekhoff dy't de atlas tusken 1849 en 1859 op 'e merk bringt. As yn 1970 de werprintinge fan de atlas ferskynt, docht wol bliken dat de wurdearring foar dit mânske wurk der nei goed in ieu noch altyd is.

De Steaten joegen de opdracht ta it meitsjen fan in nije atlas fan de provinsje om't der ferlet fan wie. De lêste grutte printe atlas wie dy fan Schotanus út 1718. It kadaster is yn 1812 begûn mei it opmjitten fan de provinsje en yn 1830 wie it wurk klear. De Steaten jouwe yn 1843 opdracht om twa proefkaarten te meitsjen en ôf te printsjen. Hja stelle dêr 2000 gûne foar beskikber. Der wurdt keazen foar in gemeente fan de klaai, Baarderadeel en foar in gemeente fan de sân- of wâldstreek, Achtkarspelen. Der wurdt net allinne in topografyske kaart makke, mar ek in kaart dy't it grûngebrûk sjen lit. Op 24 july 1846 jouwe

de Steaten har tastimming en kin oergien wurde ta de produksje fan de hiele atlas. De produksjetiid wurdt rûze op sân jier. Yn 1847 sille de Steaten foar de earste kear 2345 gûne op de begrutting reservearre foar de atlas. Hja bepale ek dat der op syn minst 150 eksimplaren foar oanfang fan it meitsjen fan de atlas ferkocht wêze moatte à 48 gûne. Elke abonnee kriget alle kearen op syn minst fjouwer kaarten. Populêr is ek de losse ferkeap fan de kaarten; de kaarten kostje twa gûne it stik. De foarferkeap is in grut sukses, mar leafst 286 eksimplaren fan de atlas wurde ferkocht. De produksje kin begjinne. As

de atlas klear is, hat de hiele operaasje 36.000 gûne koste. De opbringsten út de ferkeap binne 16.644 gûne, de Steaten konkludearje tefreden dat it atlasprojekt yn alle opsichten in grut sukses is.

Utjouwer

Wopke Eekhoff (1809-1880) wie argivaris, skiedsskriuwer en boekhanneler te Ljouwert. Behalve it printsjen, ferkeapjen en útjaan fan boeken hat er sels sa'n lytse twahûndert wurken publisearre. Hy wie aktyf bestjoerslid fan it Friesch Genootschap en fierders wie er ûnder oare lid fan it Selskip 1844, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Hy hat de Stedelijke Bibliotheek yn Ljouwert oprjochte. Behalve foar dy biblioteek die er ek boekeakwisysje foar de Provinsjale Bibliotheek fan Fryslân en de biblioteek fan it Friesch Genootschap. De útgjower Wopke Eekhoff wie in betûft sakeman dy't, as it efkes koe, finansjele risiko's mijde. Hy hat it útjaan fan Frysktalige boeken dêrom altiten te nuodlik fûn. Minder nuodlik wie it yn opdracht fan de Steaten fan Fryslân útjaan fan de *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland*. It is it meast mânske wurk dat er as útgjower útfierd hat. Eekhoff wie nei alle gedachten hjirfoar

de bêste kar. Syn printersferline en syn kwaliteitseasken sille mei bepaald hawwe dat de kaarten yn de doe al ferâldere printtechnyk, de kopergravuere, útfierd wurde moasten. Behalve syn eigen boekútjeften en almanakken hat er fan oare auteurs noch sa'n tsien titels útjûn. Mar boppe alles wie er argivaris, syn measte wurkbere oeren gienen dan ek op oan it Ljouwerter argyf.

Tekenje

De mjitgegevens fan de lânmjitters waarden úttekene troch J.W. Witteveen, tekener by it Kadaster. De kaarten binne yntekene mei de ferkaveling en de grinzen fan de kadastrale gemeenten. Dy grinzen wurde nei it printsjen mei in kleure wetterfarve oanjûn. Hy hat der fan 1844 oant en mei 1855 mei te set west. Omdat de printtechnyk koperdijpdruk wurde sil, moat Witteveen de tekeningen mei spesjale swarte inket tekenje. Hy makket dêrfoar út lampeswart en wetter in inket dy't maklik oer te setten is op de preparearre koperen platen. De kaarten wurde tekene op de skaal 1:250.000 en de kaartblêden wurde bepaald op 67 by 78 sintimeter, behalve seis gemeenten dy't in grutter stik papier nedich binne, de kaart fan de gemeente Weststellingwerf is it grutst mei 67 by 117-en-in-heale sintimeter.

De belettering is in fak apart en wurdt fersoarge troch de Hagenaar L. Schweickhardt.

Gravearje

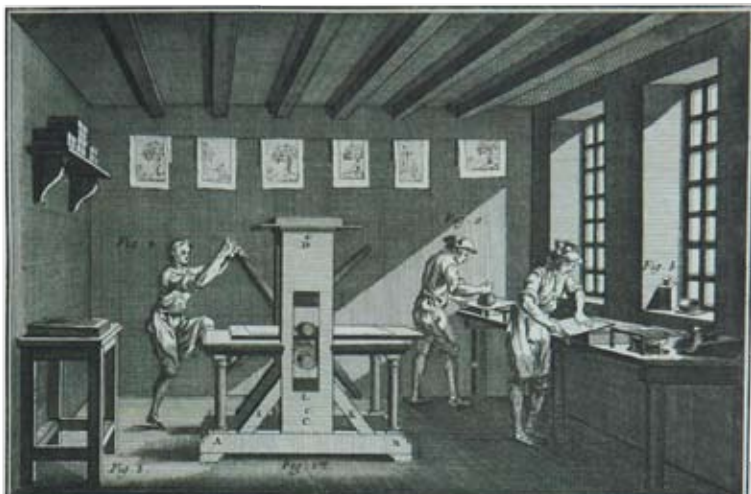
It gravearjen fan de koperen platen wurdt dien troch de graveurs D. en H. Veelwaard. Ear't se mei it gravearjen begjinne kinne, wurde de koperen platen op maat snien en oan de rân mei in file fasettearre. Dêrnei wurdt de hiele plaat spegelglêd polyste en wurdt oer de hiele plaat in tinne egale laach waaks oanbrocht. De tekening fan de kaart wurdt mei de tekene kant op de plaat lein om dêrnei mei in tearbien of oar wriuwark krekt sa lang op te wriuwen oant dy hielendal oerbrocht is op de waakslaach fan de koperen plaat. It gravearjen kin begjinne. Mei de buryn, in spesjaal lyts beiteltsje, snijt de graveur de linen út de koperen plaat. Om ûnder it gravearwurk de detailleare tekening goed sjen te kinnen, brûkt de graveur in loep. As de hiele kaart ynklusyf de belettering en finjetten klear is, kin de plaat skjinmakke wurde en nei de printerij.

Printsje

De printer fan de koperen platen is de plaatdrukkerij Wed. Koning en J.A. Brugman fan Amsterdam. Mei plaatdrukkerij wurdt bedoeld dat se gravearre-of-este platen printsje. Yn

Titelpagina fan de 'Nieuwe Atlas van de provincie Friesland'.

De koperdijddrukprinter oan de parse (út de ensyklopedy fan Diderot en D'Alembert).

ús tiid soenen wy it in koperdijpprinterije neame. De platen wurde yn de printerij mei swarte inket ynsnard. Mei tin gaasdoek wurdt de inket ferwidere dy't net ôfprinte wurde moat en mei de mûs fan de hân wurdt de plaat dêrnei hielendal inketfrij makke. Allinne yn de gravearre linen bliuwt de inket sitten. Dan wurdt de plaat op in spesjale, saneamde djipdrukparse lein. De djipdrukparse docht tinken oan in grutte waskwinger. Yn dit gefal binne de rollen fan stiel. Tusken de rollen sit in plaat dêr't de yninkte gravearre plaat op lein wurdt. Op de yninkte plaat wurdt it te beprintsjen papier lein. Dat is faak tsjok net lime papier. Yn it gefal fan de *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland* is der by de firma Jacob Honig en

zoon te Zaandijk papier op maat makke, sadat de kaarten op hiele bôgen papier printe wurde koenen. It papier wurdt foar it printsjen fochtich makke, sadat it papier by it drukken better de inket út de gravuere helje kin. Dêrnei wurdt op it papier in pear tekkens fan filt lein. De drukker draait rêstich yn in regelmjittich tempo it gehiel tusken de beide rollen troch. De kaart is no printe op it papier. De printen wurde ophongen om te droegjen. En dan begjint it hiele proses fan yninktsjen en drukken wer op 'e nij.

Argyf

It is unyk te neamen dat de tekene kaarten en de koperen gravearre platen der no noch binne. Foar de koperen platen is in kast makke dêr't de platen, neidat se earst lakt en yn houten

listen set binne, bewarre wurde. Dy kast mei ynhâld is no ûnderbrocht yn it Fries Grafisch Museum op 'e Jouwer. De tekene kaarten binne hast allegearre oanwêzich yn Tresoar en fan de printe kaarten binne ferskate eksimplaren sawol los as yn ynbûne foarm te rieplachtsjen.

Unyk print-barren

Yn oparbeidzjen mei it Fries Grafisch Museum en de grafikus printer Joseph Johannes Visser fan Easterlittens sil op 13 oktober 2007 tidens de 'Cartografiemanifestatie' yn Tresoar ien fan de koperen platen fan de *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland* op in koperdijddrukparse printe wurde op papier. Dêrta sil in rekonstruksje fan in plaatprinterij yn Tresoar opboud wurde sadat op histoarysk ambachtlike wize de printdemonstraasje plakfine kin.

Lesmateriaal voor basisscholen en het voortgezet onderwijs in Fryslân

Fryslân op de kaart

| Theo Kuipers

In de leef- en belevingswereld van kinderen speelt de eigen omgeving een belangrijke rol. Kennis van de eigen omgeving en de ruimtelijke inrichting kan bijdragen aan een positieve waardering en actieve inzet voor het behoud en ontwikkeling van die leefwereld. Het gebruik van oude en nieuwe (historische en aardrijkskundige) kaarten in het onderwijs is daarom een geschikt hulpmiddel om de kennis over de eigen omgeving te vergroten.

Het lespakket 'Fryslân op de kaart', dat de afdeling educatie van Tresoar heeft ontwikkeld, bestaat uit een docentenhandleiding, opdrachtkaarten voor de leerlingen en een website met historische en aardrijkskundige kaarten. In sommige opdrachten wordt verwezen naar digitale informatiebronnen zoals de internetencyclopedie van Wikipedia, de foto-database van Tresoar en de nieuwe te ontwikkelen website <http://jong.tresoar.nl/friesekaarten>. Deze site zal in september operationeel zijn. De opdrachten zijn zo geformuleerd, dat ze zijn te beantwoorden met de kaart uit het lespakket, maar ook met behulp van kaarten op de website. Voorbeeld: In het lespakket zit een stadsplattegrond van Sneek uit de zeventiende eeuw. De vragen over

Stadsplattegrond van Sneek uit de zeventiende eeuw.

de Snekse stadsplattegrond zijn door leerlingen van een school uit Dokkum of Franeker ook te beantwoorden door gebruik te maken van de website <http://jong.tresoar.nl/friesekaarten>. Daar vinden zij een vergelijkbare plattegrond van hun eigen stad.

Doelgroep

Het lespakket is ontwikkeld voor de hoogste groepen van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De kaarten kunnen uitstekend van pas komen bij het geven van omgevingsonderwijs, maar net zo goed bij wereldoriëntatie, geschiedenis of aardrijkskunde. De Friestalige variant van dit lespakket leent zich natuurlijk bij uitstek

voor gebruik bij het vak Frysk. Het stimuleert zowel het actief als passief gebruik van de Friese taal en verbreedt de kennis over omgevingsgeschiedenis. Daarmee is het materiaal ook goed bruikbaar voor de verplichte aandacht voor historisch erfgoed in het basisonderwijs. Het gebruik van historische en geografische kaarten sluit aan bij de kerndoelen voor de schoolvakken geschiedenis en aardrijkskunde en past bij vrijwel alle reguliere methoden voor genoemde vakken. Het lesmateriaal is dan ook niet bedoeld als extra lesstof, maar in eerste instantie ontwikkeld als vervanging (eventueel aanvulling of verbreding) van onderdelen uit de algemene leerstof.

Sportkaart van Friesland

In kaart is net allinne handich foar it opsykjen fan in stêd of in doarp, mar in kaart kin ek tige brûkber wêze as der ynformaasje oer wetters op stiet. Al yn it begjin fan de tweintichste ieu binne saneamde sportkaarten útjûn. Geskikt foar bygelyks it riden fan de Alvestêdetocht.

Tekene kaart fan de Sportkaart van Friesland troch de bewurker J. Kokje.

|Thys van der Veen

De Alvestêdetocht stiet yn in lange tradysje, al om 1740 hinne is der sprake fan in jongfeint dy't op ien dei op redens by de alve Fryske stêden lân's west hat. It gedicht fan de Fryske advokaat Boelardus Augustinus van Boelens (1722-1777) dêr't de jongfeint yn opfierd wurdt, stiet yn it

boekje *De Honig Bij*. Yn lettere jierren ûntstienen stadichoan tradisjoneel weromkearende tochten en it ferlet nei goed en feilich reedriden sil him foardien ha. Oan 'e ein fan 'e njoggentjinde ieu kaam der wat mear struktuer yn 'e tochten. De Friesche Ijsbond, oprjochte yn 1886, wie de earste organisaasje

yn Nederlân dy't mei iisoarderingen, ûnderhâld fan it iis, markearring fan gefaarlike plakken en farferbodden kaam. Yn de winter fan 1909 organisearre de Friesche Ijsbond de earste Alvestêdetocht, hoewol't de Friesche Ijsbond gjin wedstriidorganisaasje wie, mar opkaam foar de lju dy't by froastich waar fan it iis gebrûk makken. By dy earste kear soe de Friesche Ijsbond it litte. Tenei naam de troch de Ljouwerter advokaat Mindert Hepkema yn 1901 oprjochte Vereniging 'De Friesche Elf Steden' dy taak oer.

Sportkaart van Friesland
De Friesche Ijsbond hie oan 'e tocht ek in priisfraach ferbûn foar it aardichste ferhaal oer de tocht sels. De priis gie nei de winner fan de earste Alvestêdetocht, de teologyske studint Minne Hoekstra fan Wergea mei syn ferhaal *De historische Elfstedentocht van 2 Januari 1909*. Efteryn dat no seldsume boekje wie in toeristyske kaart fan Fryslân taheakke, by in werprintinge yn 1986 ûntbrekt dy kaart spitigernôch. De kaart by dy earste printinge moat grif tebek gean op de by Rinze van der Velde yn 1902 útjûne, twadde

op 'e nij besjoene, útjefte en fan H.J. Kalt bewurke *Sportkaart van Friesland*. De foarste *Sportkaart* wie, neffens oantekeningen fan Rinze van der Velde fan 1896.

Topografyske kaarten

Rinze van der Velde wie net ûnbekend mei it útjaan fan topografyske kaarten. Yn 1902 wie ek al in troch A. Fabriek bewurke *Kaart van Friesland* mei in part fan de oanswettende provinsjes útjûn. By ferliking fan de twa kaarten liket de *Sportkaart van Friesland* dêr't benammen de marren en wetterwegen foars oanset binne, in ferienfâldige kaart fan dy fan A. Fabriek. De kaart wie ornearre foar skippers en foar toeristysk gebrûk op it wetter en fansels foar in Alvestêdetocht. Yn 'e tweintiger jierren is ûnder druk fan it tanimmend ferfier oer de wei ferlet fan in nije *Sportkaart van Friesland*. Yn in net mei namme adressearre skriuwen wurdt fermeld dat yn opdracht fan

de Friesche Ijsbond en fannijs by útjouwerij R. van der Velde útjûne *Sportkaart van Friesland* ferskine sil. De bewurker fan de kaart is J. Kokje Jsn, deselde dy't foar Van der Velde yn 1915 de *Kaart van Gaasterland* bewurke. In jier earder woe Kokje net yngean op 'e kondysjes fan Van der Velde by it útbringen fan in kaart fan it Fryske marregebiet. Yn in skriuwen fan de Friesche Ijsbond út 1923 oan Van der Velde lêze wy dat de Ijsbond in subsydzje fan trijehûndert gûne jaan wol ûnder in tal betingsten. De belangrykste betingsten dêr't de bewurker mei te krijen hat, wurde nochris fan Kokje opneamd yn in net datearre brief oan in net by namme neamde adressearre. '...dat in de polders, die vaarten, die geen verbinding hebben met de andere (dus daar waar gekluind moet worden) doch welke vaarten wel naar de dorpen leiden, duidelijk worden aangegeven.' Foardat de kaart yn 1925 útbrocht wurdt, besiket Van

der Velde mear subsydzje fan de 'Commissie van Bystand van de Frieschen Ysbond' los te krijen, mar de kommisje is ûnferbidlik.

Eduard Gaebler

De *Sportkaart van Friesland* wurdt printe by Eduard Gaebler's Geographisches Institut yn Leipzig yn in oplage fan 2175 eksimplaren. Yn july 1936 is de kaart útferkocht. Tusken oktober 1936 en begjin desimber 1940 binne der wer plannen foar in oanpaste werútjefte fan de *Sportkaart van Friesland*. Ut de korrespondinsje fan Gaebler mei Van der Velde docht bliken dat earst it trajekt fan in nij te graven kanaal, bedoeld sil wêze it Prinses Margrietkanaal, fêststeld wêze moat, foar't dy op 'e kaart yntekene wurde kin. Ta in útjefte is it troch de feroarjende tiidsomstannichheden net kommen, hoewol't Van der Velde noch besocht hat de litostien fan Gaebler oer te keapjen.

SPORTKAART VAN FRIESLAND

BEWERKT DOOR J. KOKJE

Uitgegeven vanwege „DE FRIESCHE IJSBOND” bij R. VAN DER VELDE - Leeuwarden

M!

Ten dienste van de IJssport, en het Watertoerisme zal binnenkort verschijnen een fraai uitgevoerde, duidelijke „Kaart van Friesland” waarop de verkeerswegen te water en te land in kleuren zijn aangebracht, terwijl in het merengebied de vaargeulen door beloning zijn aangegeven.

De nauwkeurige correctie, die deze kaart van zeer bevoegde zijde, voor het afdrukken, heeft ondergaan, waarborgt de betrouwbaarheid.

De verkoopprijs is in plano f 1.90. Gevouwen los in linnen etui f 2.50

Opgeplakt op linnen gescharnierd los in linnen etui f 4.25

Tot de verschijning bieden wij deze kaart aan:

In plano 5 Ex. à f 1.20. 10 Ex. à f 1.15. 15 Ex. à f 1.10. 25 Ex. à f 1.05.
50 Ex. en meer à f 1.—. Etui en opplakten op linnen met 20%.

Leeuwarden, Maart 1925.

R. VAN DER VELDE.

‘In kaart is in firtueel reismedium’

Arjen Versloot set Fryslân op 'e kaart

Arjen Versloot is kartograaf. Hy makket benammen kaarten fan Fryslân en draacht troch syn dûbeltalige beneaming fan plaknammen by oan de befoardering fan de Fryske taal. Fan syn *Kuier- en fytskaart* is okkerdeis de fjirde edysje útkommen. Eardere edysjes mei in oplage fan trijetûzen eksimplaren binne likernôch útferkocht.

| Marijke de Boer

Arjen Versloot (1965) hat geografie studearre yn Utert mei as spesjalisasje kartografy. ‘As bern makke ik al fantasykaarten, dus dy stúdzje wie in logysk ferfolch,’ fertelt er. De oplieding gie benammen yn op de teoretyske aspekten fan wat de produksje fan in atlas ynhâldt en hoe’t je kaarten ûntwerpe kinne. ‘Wy learden oer de kommunikaasje yn de kartografy, hoe bringe je watfoar ynformaasje it bêste oer.’ It tekenjen fan kaarten wie doe in fak apart. ‘Wy learden it tinkwurk, mar foar de útfiering wienen tekeners ferantwurdlik. Mei de kompjûter koest doe inkeld kaarten tekenje mei grutte masines, plotters, sa grut as in burotafel, mei twa assen en op it krúspunt dêrfan siet in grutte stift dêr’tst linen mei lûke

koest. Dat wie grof en faak net moai.’ Doe’t begjin njoggentiger jierren fan de foarige ieu ek yn de kartografy de desktopkompjûter kaam, soarge dat foar in grutte omslach. ‘Yn fiif jier tiid is de hiele oplieding en it fak feroare, want doe kaam McIntosh mei in grafysk programma sadatst sels kaarten tekenje koest. De technyske tekeners koenen wol ynpakke.’

Kreatyf

Versloot begûn sels in kartografybedriuw dat no al hast fyftjin jier bestiet. ‘Ik koe no myn eigen ideeën sels útfiere. Sa troch de jierren hinne ha ik in sa goed as folsleine basiskaart fan Fryslân makke. Dy brûk ik as basis foar ferskillende opdrachten en it hinget fan de opdrachtjouwer ôf watfoar

soarte kaart ik meitsje. Foar de kaart dy’t brûkt is by de Slachtemaraton wie it fansels logysk dat dy rûte dúdlik te sjen wie, dus oare paden en dykjes lit ik fuort. De keunst is om by de opmaak it byld rêstich te hâlden, sadatst de oandacht net fan it ûnderwerp ôfhellest. Fierder besykje ik sa kreatyf mooglik om te gean mei it brûken fan kleuren. Dêrby moatst net te bot tsjin de jildende konvinsjes yngean, mar ik wol myn eigen ideeën dêryn folgje. Op kaarten mei grûnsoarten sjochst faak dat feangrûn pears ynkleure is. Dat ferpof ik. Dat pears is neffens my ûntstien om’t op feangrûn heide groeit. Gean der mar ris hinne, meastentiids is it lânskip yn sa’n feangebiet earder brúnachtich fan kleur.

Dizze kaart makke Arjen Versloot foar de Simmer2000-folder.

Klaaigrûn is op kaarten altyd grien en dat lit ik sa, want op klaaigrûn groeit faak gers. Dus dat is in lânskipskleur. Yn de romte dy't der is, sykje ik nei oare mooglikheden. Foar feangrûn kies ik in kleur dy't past by de oare kleuren fan de kaart, kleuren út itselde palet. Fierder sil ik noait felle kleuren brûke, want ik hâld net fan knalkleuren. Dus myn kaarten binne te werkennen oan pastelintinten.' Foar syn wurk giet Arjen Versloot net mei in mjitlint it fjild yn. 'Nee, dat is gjin geheim,' laket er. 'Fansels ryd ik wolris oer binnendykjes om te sjen hoe't in paad der hinne leit en hâld ik de eagen altyd goed iepen, mar ik wurkje gewoan thús achter de kompjûter. Der is in programma mei geografyske ynformaasje.

Dat bestiet út keale koördinaten fan bygelyks in spoardyk, sûnder opmaak dus. Fan dêrút bou ik myn kaart op en sa út en troch sjoch ik nei de sitewaasje op it plak sels, mar ik doch net bewust oan lokaasje-ûndersyk.'

Frysk

Neist kaarten hat Arjen Versloot ek niget oan taal en skiednis. 'Ik ha lykwols neat mei âlde kaarten. Dy 'doge' net om't se meastentiids net mei de werklikheid oerienkomme,' seit er hast spottend. 'In plak moat foar my lizze dêr't it plak echt leit. In kaart mei wol âld wêze, mar hy moat echt wêze.' Foar it Frysk hat er in soad dien op it mêd fan plak- en wetternammen. 'Ik tink dat ik yn de rin fan de jierren it bêste Fryske nammebestân

opboud ha. *De Kuier- en fytskaart* is dûbeltalich. De Frysktalige beneaming stiet boppe de Nederlânsktalige namme en is wat grutter. Ik ha der noch noait in opmerking oer hân. As je soks gewoan bringe, falt blykber net ien der oer.' Lykas in taal emoasje oproppe kin, fernimt de kartograaf dat dat by kaarten ek sa is. 'Minsken fine it moai om op in kaart it eigen doarp op te sykjen of te sjen hoe't it paad rint dêr't se altyd oer nei it wurk ta fytsje. Foar my binne kaarten mear in firtueel reismedium. It is reizgjen wylst je thús yn de noflikke stoel sitte. Mar fansels binne kaarten ek gewoan moaie plaatsjes om nei te sjen. Dat sprekt in soad minsken oan yn dizze fisueel ynstelde maatskippij.'

Cartografiemanifestatie

Zaterdag 13 oktober opent Tresoar de landelijke 'Week van de Geschiedenis' met tal van activiteiten rond het thema van de Friese cartografie. In het gebouw van Tresoar aan de Boterhoek in Leeuwarden is een tentoonstelling met topstukken uit de collectie van Tresoar. Instellingen en personen die actief zijn op het terrein van de historische en hedendaagse cartografie verzorgen workshops en presentaties. Er zijn twee unieke activiteiten die vanwege hun eenmalige aanwezigheid een bezoek meer dan de moeite waard maken. Dat is allereerst het drukken van kaarten met een oude handpers. Hiervoor zal nog één keer de oude koperplaten van de negentiende-eeuwse Eekhoffatlas worden gebruikt. Wat het bezoek ook bijzonder maakt, zijn de demonstraties van een groep 'Living History'-spelers. Gekleed in authentieke uniformen en met gebruik van historische instrumenten en gereedschap nemen zij bezoekers mee naar de top van de Oldehove en naar de slingerpaden in de Prinsentuin waar zij uitleggen hoe met behulp van driehoeksmeting Friesland rond 1800 in kaart is gebracht.

Leden van 'Het Leege Land' spelen na hoe men landmetingen verrichtte in de achttiende eeuw. Ze zijn daarbij gekleed in de stijl van die tijd en maken gebruik van de oude apparatuur.

Wat: cartografiemanifestatie

Waar: Tresoar

Wanneer: zaterdag 13 oktober van 9.00 tot 17.00 uur

Studiedag oude kaarten en nieuwe technieken

In archieven en bibliotheken worden oude kaarten en atlassen bewaard. Het meestal kwetsbare materiaal is niet altijd gemakkelijk te raadplegen. De beschikbaarheid van nieuwe technieken heeft ertoe geleid dat meer en meer collecties gedigitaliseerd zijn en dat de kaarten en atlassen thuis op de computer bekeken kunnen worden. Op deze studiedag komen nieuwe ontwikkelingen op dit gebied aan bod. Een aantal sprekers vertellen over de mogelijkheden die de nieuwe technieken bieden aan de beheerders van kaartcollecties bij het ontsluiten en beschikbaar stellen van de kaarten aan het publiek. Enkele onderzoekers vertellen over hoe ze de nieuwe technieken benutten bij hun onderzoeksprojecten. Op de studiedag is tevens een expositie te zien van de mooiste kaarten uit de collectie van Tresoar. Kijk voor meer informatie op de website van Tresoar. Aanmelden kan via info@tresoar.nl.

Wat: studiedag oude kaarten en nieuwe technieken

Waar: Tresoar

Wanneer: vrijdag 12 oktober van 10.00 tot 17.00 uur

De oude ibliothek van Franeker

|Jacob van Sluis

Onlangs is het boek *De Franeker universiteitsbibliotheek in de zeventiende eeuw. Beleid en belang van een academiebibliotheek* verschenen. De artikelen daarin zijn bijdragen van een congres dat twee jaar geleden is gehouden. Dat congres werd georganiseerd naar aanleiding van een 'catalogus' die Lydia Wierda reconstrueerde van de Franeker universiteitsbibliotheek, zoals die er omstreeks 1690 heeft uitgezien. Opmerkelijk is dat het grootste deel van deze oude bibliotheek bewaard is gebleven en tot de 'kerncollectie' van Tresoar behoort.

De bijdragen in bovengenoemde bundel bekijken het boekenbezit beoordeeld naar de toenmalige voortgang in verschillende vakken: rechten, wiskunde, geneeskunde en Hebreeuwse studies. Het blijkt dat de bibliotheek over een goede collectie naslagwerken beschikte. Gewone leerboeken ontbraken en ook ontbraken doorgaans de baanbrekende onderzoeksboeken over vele detailonderwerpen (bijvoorbeeld over astronomische ontdekkingen of

over de ontdekking van de bloedsomloop). Aanwezig waren vooral boeken in het grote folio-formaat met een naslagfunctie, die vaak te omvangrijk of te duur waren om ze als particulier aan te schaffen, bijvoorbeeld tabellenboeken voor astronomische of wiskundige berekeningen of plaatwerken voor de menselijke anatomie. Dit maakt ook begrijpelijk waarom deze bibliotheek zo beperkt toegankelijk was: aanvankelijk alleen voor hoogleraren op één middag per week, terwijl pas later in de zeventiende eeuw de bibliotheek ook werd opengesteld voor studenten. Overigens, men mocht alleen de boeken ter plekke inzien, uitlenen was verboden. Dit nam niet weg dat een student in 1648 een groot aantal boeken wist te ontvreemden en ook deze diefstal laat zich keurig reconstrueren.

Friese letterkunde

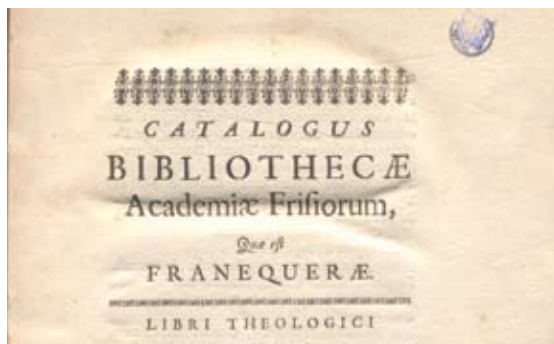
Verdere bijdragen in de bundel brengen het bredere belang van deze universiteitsbibliotheek in kaart. Wat betekende deze bibliotheek voor het culturele klimaat in toenmalig Friesland? De beperkte openstelling en het

niet-uitlenen maakten natuurlijk dat er geen brede uitstraling kon zijn, maar toch ging het hier om het centrum van wetenschap in de regio. Zo tekent Philippus Breuker de opkomst van de Friese letterkunde vanuit de Franeker universiteit. Dit vak werd weliswaar niet aan de universiteit onderwezen, maar de studenten gingen wel meer en meer hun taalvaardigheid toepassen in een Friese uitingsvorm. Piter van Tuinen weet op een boeiende wijze de verschillende karakters van vooropleiding aan de Latijnse scholen in Franeker en Harlingen uit te werken: het betrof (wat wij zouden noemen) gymasiaal onderwijs in de zo verschillende context van een havenstad (Harlingen) tegenover die in een academiestad (Franeker).

De bundel is tot stand gebracht onder redactie van Lydia Wierda, Jos Hermans (Rijksuniversiteit Groningen), Goffe Jensma (Fryske Akademy) en Jacob van Sluis (Tresoar). Initiator en stuwende kracht achter de bundel was prof. dr. Jos Hermans, die menigmaal in Tresoar een publiekslezing heeft gehouden over het oude boekenbezit daar. Afgelopen zomer is hij na een slopende ziekte op 58-jarige leeftijd overleden. Het boek is aan hem opgedragen.

Tekening van Andries Schoemaker uit 'Beschrijving van Friesland'.

Eerste pagina uit de 'Catalogus' van de Franeker universiteitsbibliotheek uit 1694.

Friesland zoals het was...

een internetkrant met oud nieuws

Op 1 september is het eerste nummer van *Friesland zoals het was* verschenen. In deze maandelijkse internetkrant worden interessante nieuwsfeiten uit een willekeurige maand in het verleden opnieuw gepresenteerd. De eerste aflevering is gewijd aan september 1927. Hoogtepunt van die maand was de grote landbouwtentoonstelling in Leeuwarden. Volgende nummers zullen gaan over oktober 1967 en november 1917.

Net als in een 'echte' krant is het mogelijk ingezonden stukken te plaatsen. Onder elk bericht staat een invulscherm waarin de bezoeker een korte reactie kan achterlaten, die daarna voor iedereen leesbaar is. Eigen herinneringen, verhalen van pake en beppe, aanvullingen, eigen foto's, scans: alles is welkom!

Friesland zoals het was is bereikbaar via de website van Tresoar of rechtstreeks: <http://www2.tresoar.nl/zoalshetwas>. Wilt u op de hoogte gehouden worden van het oude nieuws? Dat kan! U kunt gratis een abonnement nemen op *Friesland zoals het was* door het formulier in te vullen via de link 'abonneren' onderaan op de voorpagina van de krant.

Presintaasje opstellen fan J.J. Kalma

J.J. Kalma.

Op tongersdei 20 septimber wurdt yn Tresoar in bondel mei neilitten tsjerkhistoaryske opstellen fan dr. J.J. Kalma (1907-1991) presintearre. De bondel hyt *Tsjerke op syn alve-en-tritichst* en is in mienskiplik inisjatyf fan de Kerkhistorische Vereniging 'Folk en Tsjerke' en Tresoar, nei oanlieding fan it hûndertste bertejier fan dûmny Kalma. Goed tritich opstellen binne samle, oer it tema fan lytmskiplike tekoartkommings by it stâl jaan oan in lokale tsjerklike gemeente, oer de perioade 1600-1900 en dy't him it meast foardogge op it Fryske plattelân. By de presintaasje sille it wurd hawwe Philippus Breuker, Yme Kuiper en Michael Zeeman. Opjefte foar dizze jûn graach foar 15 septimber by Tresoar (058-7890789 of info@tresoar.nl).

Wat: presintaasje opstellen fan J.J. Kalma

Wêr: Tresoar

Wannear: tongersdei 20 septimber om 20.00 oere

Oerdracht fan it argyf fan Anne Wadman

Op sneon 27 oktober sil it argyf fan Anne Wadman oerdroegen wurde oan Tresoar. Yn de mande mei Utjouwerij Frysk en Frij organisearret Tresoar om dit barren hinne in stúdzjemiddei mei muzyk. De monografy *Ta in hichte, of de balke yn eigen each* oer Wadman en syn wurk fan Steven de Jong wurdt presintearre en oanbean oan

de famylje Wadman. Fierders sille oan it programma meiwurkje Hylke Tromp, Joke Corporaal en Xander, Thys en Pepi Wadman; de lêste trije mei in muzikale bydrage. Fan 14.00 oere ôf is de ynrin mei kofje en tee, it programma sil út ein sette om 14.30 oere. Opjefte by de resepsje fan Tresoar.

Anne Wadman (foto: Henk Kuiper, 1973).

Wat: oerdracht argyf fan Anne Wadman

Wêr: Tresoar

Wannear: sneon 27 oktober om 14.00 oere

Schaken in Tresoar

De schaakcollectie van Haije Kramer wordt aan Tresoar overgedragen.

Op 9, 10 en 11 november 2007 stait Tresoar in het teken van de schaak-sport. Vrijdagmiddag vindt de officiële overdracht plaats van de schaakcollectie Haije Kramer, gevolgd door het jubileumtoernooi van 'Philidor 1847', de oudste schaakclub van Nederland, die op 12 november 160 jaar bestaat.

Haije Kramer (geboren in 1917 te Leeuwarden, overleden in 2004

te Gytsjerk) was een schaker die zowel het bordschaak als het correspondentieschaak uitstekend beheerste. In 1954 werd hij meester in bordschaak, in 1990 grootmeester correspondentieschaak. Kramer is zeventig jaar lang lid geweest van Philidor en hij heeft zestig jaar lang de schaakrubriek van de *Leeuwarder Courant* verzorgd. Ook voor het *Algemeen Dagblad* hield hij het schaken bij. In 1995 schreef hij een boek over het schaken in Friesland met de titel *Friese Schaakkoningen*. De collectie Kramer omvat zo'n veertig meter boeken en tijdschriften. Remco Heite heeft van de collectie een catalogus gemaakt.

Wat: aanbieden

schaakcollectie Haije Kramer

Waar: Tresoar

Wannear: vrijdag 9 november om 15.00 uur

Wat: jubileumtoernooi

Koninklijke Schaakclub

'Philidor 1847'

Waar: Tresoar

Wannear: vrijdag 9 november

19.00 - 23.00 uur;

zaterdag 9.00 - 23.00 uur en

zondag 10.00 - 19.00 uur

Het jubileumtoernooi van Philidor wordt - dus niet geheel toevallig - in Tresoar gespeeld. Het begint op vrijdagavond om 19.00 uur en duurt het hele weekend. De prijsuitreiking is op zondagavond om 19.30 uur. Er is een apart invitatie-toernooi waar zes bekende Friese topschakers aan meedoen. U bent van harte welkom om te komen kijken. Als u mee wilt doen aan het toernooi, kunt u contact opnemen met Eddie Scholl van Philidor (telefoonnummer 058-2137769). Meer informatie is te vinden op de website van Tresoar en op www.philidor160.nl.

Nieuwe toegangen,

De afgelopen maanden is een groot aantal archieven beschikbaar gekomen voor het publiek. Hierbij een greep uit de nieuwe toegangen.

| Annemieke Nijdam, Uzi Hagai en Jacob van Sluis

Partij van de Arbeid gewest Friesland

Bertus Mulder krijgt het boek van Sjoerd de Haan overhandigd met daarin de inventaris van het gewest Friesland van de PvdA.

Het archief van het gewest Friesland, dat in 1946 werd opgericht, geeft een goed beeld van de zaken waar het gewest zich door de jaren heen mee bezig heeft gehouden. Er zitten veel stukken in betreffende de contacten met de plaatselijke afdelingen en de gemeentelijke federaties. Bovendien heeft het gewest een indrukwekkende hoeveelheid documentatiemateriaal verzameld over de geschiedenis van het socialisme en de arbeidersbeweging. Al met al is het archief een belangrijke bron voor de onderzoeker van de geschiedenis van de provinciale politiek in Fryslân.

Drukkerij Laverman

Yn 1872 sette Jan Laverman útein mei in drukkerij fan gebrûksprintwurk yn Drachten.

Nei 1910 wurde learboeken, brosjueres en kasboeken útjûn. Nei 1945 ûntjout de útjouwerij him tige mei it útjaan fan Fryske en op it Frysk oriïntearre boeken. Benammen fan likernôch 1950 oant 1970 is Laverman de belangrykste útjouwerij fan Fryske boeken, dêrnei stjert de útjouwerij in sêfte dea. Fierwei it grutste part fan it argyf fan Drukkerij Laverman omfettet de stikken oer útjûne boeken fan (meast Frysktalige) literêre en kultuer-histoaryske útjeften.

Minsken oan it wurk yn de drukkerij fan Laverman yn Drachten.

Ottema-Kingma Stichting en Nanne Ottema

In deze inventaris is het archief beschreven van de Ottema-Kingmastichting, die al door Nanne Ottema (1874-1955) tijdens zijn leven was opgericht, maar toen een tamelijk sluimerend bestaan leidde. De stukken beslaan de periode 1937-2001; de meeste

bestuursstukken lopen echter tot en met 1992. Het persoonlijk archief van Nanne Ottema zelf is helaas slechts zeer fragmentarisch bewaard gebleven.

Joodse almanakken uit Havana

Het Dr. L. Fuksstudiecentrum in Tresoar is wederom in het bezit gekomen van uniek materiaal. Professor Alexander Lande uit Amsterdam heeft in juni twee almanakken uit 1943 en 1944 van de Joodse gemeenschap van Havana (Cuba) aan het studiecentrum geschonken. De almanakken zijn hoofdzakelijk in het Jiddisch en bevatten een Spaanstalig gedeelte. De almanakken zijn helaas in slechte staat en dienen te worden ontzuurd. Inmiddels zijn ze gedigitaliseerd. Het Jiddische gedeelte bevat onder andere een Joodse kalender, artikelen over de constitutie van Cuba, de problemen van het Jiddische schoolwezen in Cuba, verhalen en gedichten. Het Spaanstalig gedeelte bevat eveneens artikelen over het Joodse leven in Cuba. Interessant zijn ook de tweetalige (Jiddisch en Spaans) advertenties van Joodse zaken in Cuba. Bij de schenking hoort ook een Jiddischtalig werkje (Havana,

nieuwe aanwinsten

Pagina uit een almanak van de Joodse gemeenschap op Cuba.

1943) over de geschiedenis van de Joodse gemeenschap aldaar. Hoewel er sinds 1492 joden op Cuba te vinden zijn, ligt de oorsprong van de joodse gemeenschap in Cuba in de Onafhankelijkheidsoorlog in 1868 en de Spaans-Amerikaanse oorlog in 1898. Amerikaanse joden begonnen zich aan het eind van de negentiende eeuw als veteranen of zakenlieden op het eiland te settelen. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog kwamen Sefardische joden vooral uit Turkije en de Balkan en Asjkenazische joden die uit Oost-Europa vluchtten. Zo'n 25.000 joden vluchtten voor de nazi-vervolgung in de jaren dertig uit Duitsland, Oostenrijk, België en Frankrijk met als reisbestemming de Verenigde Staten. Door de restricties in de Amerikaanse immigratiepolitiek, gingen veel joden in Cuba van boord. Het eiland werd onder hen 'Hotel Cuba' genoemd.

Legaat-Rijkema

Onlangs verwierf Tresoar een schenking van Janke Rijkema (1925-2007), voormalig lerares

aan het Lienward College te Leeuwarden. Het legaat omvatte onder andere een aantal kostbare facsimile-uitgaven. Een facsimile is een getrouwe herdruk van een oud en bijzonder boek, als een replica. Zo'n heruitgave is op zich weer een staaltje van vakmanschap van moderne drukkunst. Een pronkstuk uit het legaat van mevrouw Rijkema is een facsimile van de Gutenberg bijbel. Dit is het eerste boek dat gedrukt werd met losse letters

Janke Rijkema

en daarmee het prille begin van de boekdrukkunst. De 'uitvinder' was Johannes Gutenberg, die omstreeks 1455 te Mainz een Latijnse bijbel drukte. Van deze bijbel zijn slechts enkele exemplaren overgebleven en zelfs voor een losse pagina worden astronomische bedragen betaald. Voor kennismaking of bestudering biedt een facsimile dan een

goed alternatief. In 1977 werd een getrouwe kopie vervaardigd op basis van het originele exemplaar in een bibliotheek te München; zelfs de zeventiende-eeuwse band werd nagemaakt. Voorts verzamelde en legateerde mevrouw Rijkema facsimile's van monumentale oude bijbels in het Nederlands. Zeer bijzonder is de facsimile van het handgeschreven *Les Chroniques de Jherusalem abregies*. Het is een virtuoos hoogtepunt in de boekschilderkunst met prachtige miniaturen, vervaardigd rond 1450 om hertog Philips de Goede te herinneren aan de heldendaden van zijn voorvaderen tijdens de eerste kruistocht naar Jeruzalem. Bovendien legateerde mevrouw Rijkema enkele 'echte' oude boeken aan Tresoar, originele exemplaren van gedichten van Camphuysen en van Constantijn Huygens, en eerste drukken van werken van Boutens en Kloos.

Schenkeningen

Tresoar en de stichting Vrienden van Tresoar zijn door de Belastingdienst erkend als algemeen nuttige instellingen. Dit houdt in dat Tresoar en de stichting nul procent schenkingsrecht en successierecht betalen. Heeft u vragen over het doen van schenkingen aan Tresoar of de stichting Vrienden van Tresoar, dan wel over het opnemen van Tresoar of de stichting in uw testament, dan kunt u contact opnemen met Tresoar en vragen naar Lourens Oldersma.

Nijs fan de Stifting Freonen fan Tresoar | Nieuws van de Stichting Vrienden van Tresoar

Pieter Jelles Troelstra.

De Stichting Freonen fan Tresoar hat in boekelizzer útjûn om te brûken foar it winnen fan nije stipers. Der stiet in foto op fan Pieter Jelles Troelstra, ferklaaid as Gysbert Japicx. De boekelizzers binne oan de baly fan Tresoar ôf te heljen as men stipers winne wol.

Excursie Twickel

De excursie naar Twickel op 7 september is meer dan volgeboekt. Als de reservelijst van deelnemers nog aangroeit, zal worden overwogen de excursie voor een tweede keer te organiseren.

Boekenmarkt

Op zaterdag 3 november is er opnieuw als vriendendienst een boekenmarkt in Tresoar. Er worden boeken verkocht die om uiteenlopende redenen uit de collectie worden genomen en worden afgestoten of om geschonken boeken die niet in de collectie worden opgenomen. De opbrengst is voor de Stichting Vrienden van Tresoar. De boeken worden gesorteerd in de prijsklassen een, twee, vijf en tien euro en overigen. Per klant mogen tussen 10.00 en 12.00 uur maximaal vijf exemplaren worden gekocht. Tussen 11.30 en 12.30 uur mag uit het restant onbeperkt worden gekocht. Er wordt contant en ter plekke betaald. Koopgerechtigd zijn de Vrienden/Freonen van Tresoar. Daartoe worden ook gerekend zij die ter plaatse Vriend/Freon worden.

Lêzing

Op 13 novimber is foar de Freonen in lêzing fan Piet Hagen, de biograaf fan Pieter Jelles Troelstra. De titel fan de lêzing is 'Pieter Jelles Troelstra, een Fries dichter in de Haagse politiek'. De jûn set om 20.00 oere út ein. Oanmelding by de resepsje fan Tresoar.

Aktiviteiten

De Freonen kinne dielnimme oan alle aktiviteiten fan en yn Tresoar. Yn gâns gefallen wurde der gjin aparte útnoegings foar ferstjoerd. It is dus fan belang goed omtinken te jaan oan it oersjoch fan aktiviteiten yn dizze *Letterhoeke*.

It lêste nijs (ek oer oanwinsten) fine jo op:
Het laatste nieuws (ook over aanwinsten) vindt u op:

www.tresoar.nl

Oanklikke op:
Aanklikken op:

Nijs > Oanwinsten
Nieuws > Aanwinsten

Foar nije Frysktalige útjeften sjoch:
Voor nieuwe Friestalige uitgaven zie:

Fryske skriuwers > Krekt ferskynd
Friese schrijvers > Pas verschenen

*Fragen? Skilje of mail: tel. 058-7890789 of ynfo@tresoar.nl
Vragen? Bel of mail: tel. 058-7890789 of info@tresoar.nl*

Kolofon | Colofon

Letterhoeke

ferskynt trijeris jiers
en is in útjefte fan Tresoar

verschijnt driemaal per jaar
en is een uitgave van Tresoar

Tresoar

Boterhoek 1
Postbus 2637
8901 AC Ljouwert/Leeuwarden
T (058) 7890789
F (058) 7890777
E info@tresoar.nl
I www.tresoar.nl

Redaksje | Redactie:

Marijke de Boer, Jelle Krol,
Lourens Oldersma,
Thys van der Veen
en Siem van der Woude (Tresoar)
Sytse ten Hoeve
en Tineke Steenmeijer-Wielenga
(Freonen | Vrienden)

Redaksjesekretariaat |

Redactiesekretariaat:

Hilda Top

Foto's:

John van Geffen
en Andrys Stienstra

Foarmjouwing | Vormgeving:

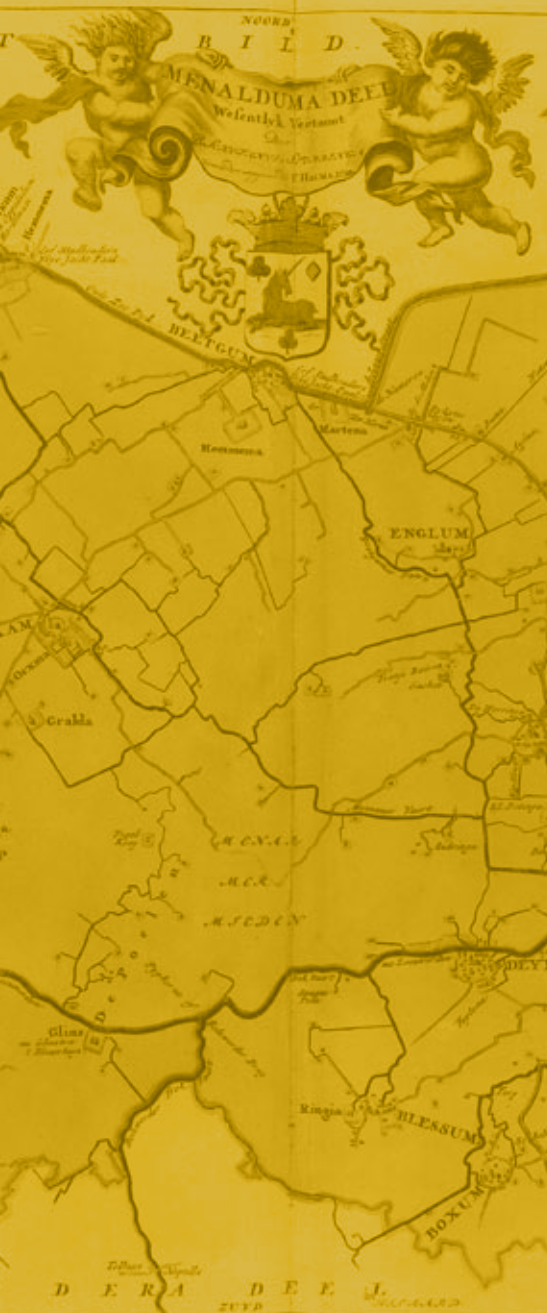
Castel Mediaproducties, Groningen
Eldad Groenman en Harmen Heida

Letterhoeke

wurdt fergees tastjoerd oan
de Freonen
wordt gratis toegezonden aan
de Vrienden

Abonneminten | Abonnementen €15,-
Losse nûmers | Losse nummers € 5,-

© Tresoar en de auteurs 2005

Aktiviteiten | Activiteiten

septimber | september

- 7 Excursie van de Vrienden/Freonen naar het Landgoed Twickel.
- 15 Tresoar neemt deel aan !Uit Leeuwarden.
Tresoar. 12.30 - 17.00 uur.
- 20 Presintaasje fan in bondel mei neilitten opstellen fan J.J. Kalma. Tresoar. 20.00 oere.

oktober

- 12 Studiedag oude kaarten en nieuwe technieken. Tresoar. 10.00 - 17.00 uur.
- 13 Cartografiemanifestatie.
Tresoar. 9.00 tot 17.00 uur.
- 27 Oerdracht fan it argyf fan Anne Wadman en stúdzjemiddei mei muzyk.
Tresoar. 14.30 oere.

novimber | november

- 3 Boekenverkoop voor Vrienden/Freonen.
Tresoar. 10.00 - 12.30 uur.
- 9 Overdracht collectie schaakboeken
Haije Kramer. Tresoar. 15.00 uur.
- 9, 10 & 11 Jubileumtoernooi van schaakclub 'Philidor 1847'. Tresoar. Voor tijden zie pagina 27.
- 13 Lezing voor de Vrienden/Freonen van Piet Hagen: 'Pieter Jelles Troelstra, een Fries dichter in de Haagse politiek'.
Tresoar. 20.00 uur.

Mear ynfo? > www.tresoar.nl > aginda
Meer info? > www.tresoar.nl > agenda
Kaarten? > 058 7890789